

Зеліско А.В.

*доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри цивільного права Навчально-
наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ УЧАСНИКАМИ ТОВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Масштабний напад агресора, окупація наших територій, масова евакуація населення із небезпечних територій, виїзд громадян за межі України вплинули безпосередньо на відносини щодо реалізації корпоративних прав учасниками ТОВ. Надзвичайні обставини такого роду вимагають від держави посилення публічно-правового впливу на приватні відносини у суспільстві.

Задіювання публічно-правових важелів впливу на корпоративні права учасників ТОВ варто пов'язувати із прийняттям Постанови КМУ від 6 березня 2022 р. № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану». Постановою передбачалося, що до дозволених нагальних реєстраційних дій віднесено можливість змін до установчих документів юридичної особи (крім громадських формувань), крім випадків, коли такі зміни передбачають зміну розміру статутного капіталу, зміну складу засновників (учасників) та/або розмірів їх часток [1]. Означене застереження вплинуло зокрема, на права учасників товариства з обмеженою відповідальністю, пов'язані із розпорядженням корпоративними правами (часткою у статутному капіталі). Згідно із п. 5 ст. 11 Закону України про «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» у статуті обов'язково вказуються відомості про облік часток товариства в обліковій системі часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, що ведеться Центральним депозитарієм цінних паперів. Відповідно, будь-які зміни у розподілі та розмірі часток у статутному капіталі, потребуючи внесення змін до облікової системи часток, до статуту товариства, детермінують відповідні реєстраційні дії, заборонені у Постанові КМУ на період початку 2022 року. Варто відзначити, що самі норми Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачають можливість обмежень щодо відчуження часток чи зміни їх розміру на локальному рівні відповідно до волевиявлення самого товариства. Зокрема, відповідно до п. 3 ст. 12 Закону «статутом товариства можуть бути передбачені обмеження щодо зміни співвідношення часток учасників. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства» [2]. Видається, що таке положення надає можливість учасникам ТОВ вирішувати питання обмеження щодо маніпуляцій з частками у період надзвичайних обставин, на кшталт воєнного стану, і на рівні локального правового регулювання.

Таким чином, нормативно на початок запровадження воєнного стану учасники товариств з обмеженою відповідальністю не могли реалізувати своє право на розпорядження часткою у статутному капіталі будь-яким шляхом, на зміну своєї частки шляхом її збільшення чи зменшення, не включався і дію, відповідно, і передбачений Законом «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» механізм права переважної купівлі часток у статутному капіталі. У ст. 20 Закону зазначається, що учасник товариства має переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі. Якщо кілька учасників товариства скористаються своїм переважним правом, вони придбавають частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм

часток у статутному капіталі товариства [2]. Зазначені норми Закону де-факто не працювали. Не могли учасники товариства також збільшувати свої частки шляхом внесення додаткових вкладів на підставі рішення товариства про збільшення статутного капіталу, оскільки усі ці дії не могли пройти завершальну реєстрацію шляхом внесення змін до статуту чи внесення змін до відомостей про юридичну особу.

Варто зазначити, що ситуація із неможливістю здійснення учасниками товариств з обмеженою відповідальністю прав щодо розпорядження корпоративними правами (частками у статутному капіталі) чи зміною їх розмірів шляхом збільшення чи зменшення тривала недовго за часовими параметрами. Зокрема, подальша законодавча діяльність реалізовувалася у напрямі удосконалення механізмів щодо унеможливлення протиправних маніпуляцій із реєстрами. Рухаючись у цьому напрямі, законодавцем було прийнято 12 травня 2022 року Закон України № 2255-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству».

Законодавчо встановлено ряд додаткових механізмів, опосередковано спрямованих на охорону корпоративних прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю. Наприклад, встановлено, що реєстратор при реєстрації змін щодо відомостей про юридичну особу, пов'язаних із зміною часток товариства чи їх розміру перевіряє інформацію щодо них у інших реєстрах обтяжень речових прав чи реєстрах боржників. Зокрема, ч. 6 ст. 6 Закону України доповнено абзацом третім, згідно якого державний реєстратор під час проведення державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, у зв'язку із зміною частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи у результаті відчуження її таким засновником (учасником) на підставі правочину, що не посвідчений нотаріально, або на підставі нотаріально посвідченого правочину, правовий наслідок якого пов'язується з настанням певної обставини, також встановлює наявність чи відсутність зареєстрованих обтяжень щодо відповідної частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи шляхом отримання відомостей з Державного реєстру обтяжень рухомого майна та/або перебування такого засновника (учасника) в Єдиному реєстрі боржників. У ст. 8 Закону встановлено, що портал електронних сервісів забезпечує також інформування засновників (учасників) товариства про здійснення реєстраційних дій чи подання документів для їх здійснення: обов'язок інформування в режимі реального часу засновників (учасників) юридичних осіб, керівника юридичної особи засобами телекомунікаційного зв'язку (за наявності в Єдиному державному реєстрі інформації про здійснення зв'язку з такими особами) про факт подання (прийому) документів для проведення реєстраційних дій щодо такої юридичної особи та про факт проведення реєстраційних дій з повідомленням відповідних актуальних відомостей з Єдиного державного реєстру [3]. Закон запровадив ще один механізм охорони прав та інтересів учасників товариства: при поданні документів для реєстраційних дій в автоматичному режимі встановлено обов'язок використовувати засоби електронної ідентифікації з високим рівнем довіри – кваліфікований електронний підпис (КЕП). Безумовно, що означеними прикладами усі законодавчі трансформації щодо превентивної охорони прав та учасників товариств не обмежуються, однак ми навели основні із них.

Такі зміни, як зазначають практикуючі юристи, «допоможуть учасникам юридичної особи дізнаватися про будь-які незаконні реєстраційні зміни як зі сторони рейдерів, так і зі сторони власних учасників, у випадку коли не вимагається одностайного прийняття рішень всіма учасниками (наприклад, зміна статуту, зміна статутного капіталу, реорганізація товариства)» [4].

Прийняття вищевказаного Закону визначило подальші зміни у Постанові КМУ від 6 березня 2022 р. № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» шляхом прийняття 10 вересня 2022 р. № 1012 Постанови КМУ Про внесення зміни до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. № 209. Згідно із запровадженими змінами забороняється «державна реєстрація змін до відомостей про

юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, на підставі договорів щодо відчуження корпоративних прав або актів приймання-передачі частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі (статутному фонді) юридичної особи, які відповідно посвідчено або справжність підпису на яких засвідчено у період з 28 квітня 2022 р. нотаріусом, не включеним до переліку нотаріусів або включеним до нього з відповідним застереженням» [5]. Як вдало зазначила В.В. Васильєва, внесення змін до Постанови № 209 аргументовано метою унеможливлення різного роду зловживань чи порушень прав власників [6, с. 175]. Означене унеможливлення, на думку законодавця зумовлене прийняттям проаналізованого вище Закону України № 2255-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству».

Потрібно звернути увагу на окремі аспекти, пов'язані із тим, що законодавець не лише оперативно реагує запровадженням публічно-правових заходів на воєнний стан, але й превентивно установлює у діючих нормативних актах правові важелі, які посилюватимуть охорону і захист прав та інтересів осіб в надзвичайних обставинах і які активуються на підставі волевиявлення самих цих осіб. Містить такі механізми і Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Наприклад, ч. 2 ст. 5 Закону про товариства з обмеженою відповідальністю передбачає право учасника товариства встановити вимогу нотаріального засвідчення справжності власного підпису під час прийняття рішень з питань діяльності відповідного товариства та/або вимогу нотаріального посвідчення правочину, предметом якого є частка такого учасника у статутному (складеному) капіталі відповідного товариства, та скасувати таку вимогу, відомості про що вносяться до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань у порядку, визначеному законом. Така вимога учасника чи скасування учасником цієї вимоги є одностороннім правочином і підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню. А ст. 8 цього ж Закону у нормі щодо безвідкличної довіреності з корпоративних прав передбачає, що у разі якщо довіреність видається з метою виконання або забезпечення виконання зобов'язань учасників як сторін корпоративного договору, предметом яких є права на частку у статутному капіталі або повноваження учасників, або у зв'язку з передачею частки у статутному капіталі в заставу на підставі договору застави частки у статутному капіталі товариства з метою забезпечення виконання зобов'язань заставодавця на користь заставодержателя, довіритель може зазначити у довіреності, що до закінчення її строку вона не може бути скасована без згоди представника або може бути скасована лише у випадках, передбачених у довіреності (безвідклична довіреність). Такі права учасника товариства з обмеженою відповідальністю дозволяють йому самостійно на основі власного волевиявлення вчиняти додаткові превентивні кроки щодо охорони своїх корпоративних прав і їх здійснення.

Якщо окреслювати основні напрями впливу воєнного стану на здійснення учасниками товариств з обмеженою відповідальністю своїх прав, то можливим є виокремлення трьох векторів: 1) публічно-правові обмеження, запроваджені рядом постанов КМУ, спрямовані на обмеження, по суті, реєстраційних дій, які супроводжують ряд аспектів діяльності товариств з обмеженою відповідальністю; 2) прийняття спеціальних Законів, спрямованих на попередження рейдерських маніпуляцій із реєстрами, і внесення змін до діючих нормативних актів в силу їх прийняття; 3) активація існуючих перманентно у Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» правових механізмів, спрямованих на охорону та захист прав учасників товариств і на можливість реалізації ними прав в надзвичайних умовах (заочне голосування, опитування, вимога учасника встановити вимогу нотаріального засвідчення справжності власного підпису під час прийняття рішень з питань діяльності відповідного товариства та/або вимогу нотаріального посвідчення правочину, предметом якого є частка такого учасника у статутному (складеному) капіталі відповідного товариства тощо).

1. *Постанова КМУ від 6 березня 2022 р. № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції,*

- в умовах воєнного стану». (перша редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF/ed20220306#Text>.
2. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 13, ст.69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству: Закон України від 12 травня 2022 року № 2255-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text>.
4. Цуркан Олександр. Зміни правил реєстрації юросіб та ФОП: новації Закону № 2255-IX. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/211974_zmni-pravil-restrats-yurosb-ta-fop-novats-zakonu--2255-ix.
5. Про внесення зміни до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. N 209: Постанова КМУ від 10 вересня 2022 р. N 1012. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp221012?an=1&ed=2022_09_10.
6. Васильєва В. В. Зміни правового регулювання щодо підприємницьких товариств в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. № 11/2022. С. 174-177. URL: http://lsej.org.ua/11_2022/38.pdf.

Зозуляк О.І.

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України

ДОКТРИНАЛЬНЕ РОЗУМІННЯ КОРПОРАЦІЇ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ПРОФЕСОРА В.А.ВАСИЛЬЄВОЇ

Розвиток цивілістики на Прикарпатті, безперечно, пов'язаний із особистістю доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України Валентини Антонівни Васильєвої (1961-2023 р. р.). Саме її багаторічна праця, знання та досвід виступили запорукою зміцнення наукових позицій кафедри цивільного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та Лабораторії вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, формування молодого покоління науковців, а беззаперечна теоретична основа наукових концепцій вченої обумовлюють потребу їх подальшого аналізу та вивчення.

У центрі наукового інтересу науковця перебували різні інститути цивільного права, але «червоною ниткою» через увесь творчий шлях В. А. Васильєвої проходили проблеми договірного та корпоративного права, а також інститут способів захисту цивільного права та інтересу.

Так, зокрема, ряд праць цивіліста присвячені типології договорів, удосконаленню класифікаційних критеріїв при їх систематизації; вченню про реальні та консенсуальні договори. Особливою сферою наукового пізнання професора виступили договори про надання послуг, зокрема, посередницькі послуги. Саме ця група договорів найглибше розглянута та отримала різностороннє вивчення у працях учнів Валентини Антонівни.

Ще один напрям наукового інтересу професора пов'язаний із вивченням інституту захисту суб'єктивних цивільних прав, характеристикою підстав цивільно-правової відповідальності, побудови приватноправової концепції розуміння сутності цивільно-правової відповідальності.

Окремо слід наголосити на дослідженні вченою корпоративних правовідносин, зокрема, в частині аргументації їх цивільно-правової природи, структури, змісту,